

על ההתייחסות לגרמניה הנאצית כאל עמלק

מרדכי מאיר

קבלה בידי, שהגרמנים הם מזרע עמלק, אלו העמלקים האמיתיים, ואין בעולם שונאי ישראל גדולים יותר מהם. (הרב פנחס כהן)

הקדמה

עולמו של האדם הדתי קשור קשר הדוק עם העבר. חייו מתנהלים על פי התורה שניתנה בסיני ונתבארה לאורך הדורות, ועולמו הרוחני מבוסס על דברי חכמי ישראל לדורותיהם. וכך בשעות שמחה, ולהבדיל בשעות של צער, הוא פונה אל ה'מקורות', ובעזרתם בוחן הוא את אשר עומד לנגד עיניו. כך קורה שדרשות על אירועי ההווה נבנות על פרשיות התורה ומדרשי חז"ל, ובעיות בעולמה של הלכה, אף אם הן תוצר של העולם המודרני, נבחנות ומתלבנות בעזרת התלמוד וספרות ההלכה לדורותיה. גם השואה נבחנה תוך התייחסות למקורות שונים בעולמה של תורה.

פעמים רבות נעשית השוואה בין השואה לבין סיפורי תנ"ך שונים. ביניהם ניתן למצוא התייחסות לסיפורה של סדום,¹ לעקידת יצחק,² לדמותו של איוב,³ ולמלחמת עמלק.⁴ בהשוואה זו יש לתת את הדעת לשוני מהותי הקיים הן בסיפור שאליו היא נעשית והן בהקשרים ההלכתיים שבהם היא נעשית. שלוש ההשוואות הראשונות הנזכרות לעיל - סדום, עקידת יצחק ואיוב - נטולות השלכות מעשיות. לעומת זאת ההשוואה לעמלק הנה בעלת חשיבות מעשית רבה, שכן לצד הסיפור על מלחמת עמלק קיימות שתי מצוות האמורות על עמלק - זכירת עמלק, ומחיית עמלק.⁵ על רקע הדברים הנזכרים לעיל ניתן להבין מה רבה חשיבות המסגרת שבה נערכת ההשוואה בין גרמניה הנאצית לעמלק. בעוד ההשוואה נעשית במסגרת כתיבת זיכרונות,⁶

1 ראה הרב שולזינגר 'הלוי, אמרות יצחק א', ירושלים תש"י, עמ' קג. הדברים נאמרו בפרשת וירא תש"ה (1944). לענייננו יש לציין כי בתוך דבריו קיימת התבטאות שבה יש השוואה בין גרמניה לעמלק, אך הדברים בכללם נסבים סביב סיפורה של סדום, הנידון באותה פרשה - פרשת וירא.

2 ראה לדוגמה שירו של צייטלין 'א' שיר העקדה' (גרוס נ'; יעוז-קסט א'; קלינוב ר' (עורכים), **השואה בשירה העברית**, ישראל 1974, עמ' 86-87).

3 ראה ברקוביץ א', אמונה לאחר השואה, ירושלים תשמ"ז, עמ' 61-64; נהר א', **זהותנו היהודית**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 98-121. שדן בהרחבה בהשוואה זו.

4 ראה מקורות שונים לאורך המאמר.

5 זאת מלבד דיונים נוספים כגון 'קבלת גרים מעמלק'.

6 ראה למשל: המל ש', **אשר עשה לך עמלק**, ישראל תשמ"ט. הספר עוסק במאבקם של יהודי צרפת בין השנים 1938-1944. והוא 'ספר עדות' (עמ' 7). הספר כלל אינו עוסק בהסברים תיאולוגיים של

שירה,⁷ הגות או יצירת אומנות,⁸ אין הדברים מקבלים משמעות מעבר לאמירה עצמה. אך בשעה שהם נידונים במסגרת שאלה הלכתית, מתלווה אליהם ההשלכה המעשית, ועל כן הם בעלי משקל רב יותר. להלן אבקש לבחון התייחסויות הלכתיות אל גרמניה הנאצית כאל עמלק. בחלק הראשון אציג תיאור של השוואות כלליות שנעשו בין גרמניה הנאצית לעמלק. בחלק השני - התבטאויות בהקשרים ספציפיים יותר עם השלכות הלכתיות. תחילה אפתח בתיאור קצר של מקורות המתארים מסורות הקודמות לתקופת השואה, אלה בשל זמנן נדירות הן ביותר. מאז עליית המפלגה הנאצית לשלטון וככל שחולפות השנים, ההשוואות נעשות תדירות יותר ויותר והן די מוכרות.

א. השוואות כלליות לעמלק מסורות קדומות לתקופת השואה

עומדות בפנינו שלוש עדויות על מסורת קדומה, אשר לפיה גרמניה מזוהה עם עמלק. שלושתן התפרסמו לאחר השואה, ומקור כולן הוא בספרות המכונה 'היסטוריוגרפיה חסידית'. ספרות זו, כפי שכבר ציינו רבים, דורשת התייחסות זהירה.⁹ אך 'עם כל חסרונותיה של ספרות זו, עדיין נודע לה ערך רב'.¹⁰

דברי הרב זוננפלד במהלך ביקורו של וילהלם השני בירושלים

דבריהם המיוחסים לרב יוסף חיים זוננפלד (1849-1932) נטען כי כבר הגאון ר' אליהו מוילנא (1720-1797), שחי כמאה חמישים שנה לפני השואה,¹¹ ערך השוואה בין גרמניה לעמלק. דבריו של הרב זוננפלד נאמרו על רקע ביקורו של קיסר גרמניה וילהלם השני

השואה, ולכן אין בו כלל התייחסות לנושא של עמלק מלבד בשמו ובשני הפסוקים - 'זכור את אשר עשה לך עמלק' ו'ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד' המובאים בתחילתו (עמ' 6); קונטרס 'זכור את אשר עשה לך עמלק' בתוך: הרב פלבינסקי מ', **עמלה של תורה**, בני ברק תשל"ז, עמ' תקמג-תר. קונטרס זה הוא תיאור קורות המחבר בזמן השואה. שמו של הקונטרס ניתן רק כדי להמחיש את חשיבות זיכרון השואה.

7 ראה גרוס נ'; יעוז-קסט א'; קלינוב ר' (עורכים), **השואה בשירה העברית**, ישראל 1974.

8 בהקשר זה כדאי להזכיר את אירועי של א' שיק למגילת אסתר. באירועים אלה מצויר המן עם סמלים של צלב קרס. צלב הקרס מופיע על כובעו, על החולצה וכן על גלימה שאותה הוא עוטה כאשר הוא נתלה בסמוך לסימנה של המגילה (**מגילת אסתר**, ספרית מעריב והחברה האמריקאית-ישראלית למולו"ת בע"מ, תל אביב 1974). וראה להלן הערה מס' 33.

9 אין כאן המקום להרחיב ביחס לסוג ספרותי זה ולמגבלותיו. אסתפק בהפניה לדבריו של אסף (אסף **דרך המלכות** - ר' ישראל מרוזין, ירושלים תשנ"ז, עמ' 24 - 32) שניסה לאפיין את הבעייתיות שבשימוש בספרות זו.

10 אסף, שם, עמ' 25.

11 במקורות אחרים מופיע בשם הגר"א שגרמניה היא 'גומר' בנו של יפת ראה יומא י' ע"א בהגהות הגר"א ובפירוש אליהו רבה לנגעים ב. א. וכן מוסף הערוך ערך 'גרממא' **תפארת ישראל** נגעים ב, א מגילה ו' ע"ב בהגהות היעב"ץ; הרב ראטה מ', שו"ת **קול מבשר**, ב, ירושלים תשכ"ב, סימן מב.

בירושלים בשנת 1898. תושבי ירושלים ורבניה יצאו לקראתו, ובירכו עליו את הברכה 'שחלק מכבודו לבשר ודם'. הרב צבי מיכל שפירא והרב יוסף חיים זוננפלד נמנעו מכך. האחרון נימק זאת בצורה הבאה:

... והטעם שוויתרתי על ברכה נדירה זו - משום ששמעתי ממורי ורבי הגר"ל דיסקין זצ"ל, כי מסורת בידו בשם הגר"א, שהאומה הגרמנית מזרע עמלק יצאה; וזה סימנם של זרע עמלק; מתהדרים ומתייפים כלפי חוץ, ותוכם מלא ארס ושנאה כבושה לעם ישראל - ואיך אלך לברך בשם ומלכות על קיסר, ששולט על אומה, שנצטוונו למחות את זכרה, ואין שמו של הקב"ה שלם ואין כסאו שלם עד שתימחה אומה זו מעל פני האדמה.¹²

יש לתת את הדעת על כך שהדברים נאמרו בסוף המאה התשע עשרה, עשרות שנים לפני עלייתה לשלטון של המפלגה הנאצית, כאשר לכאורה מבחינה היסטורית אין מקום להשוואה זו, אף על פי כן הדברים חריפים ביותר ומדברים על 'אומה, שנצטוונו למחות את זכרה'.

דברי הרב אברהם בורנשטיין, האדמו"ר מסוכטשוב

על הרב אברהם בורנשטיין (1839 - 1910), האדמו"ר מסוכטשוב, תלמידו וחתנו של הרב מנחם מנדל מקוצק מסופר, כי היה 'שונא את הארץ היא [=אשכנז]'.¹³ ונימוקו עמו:

הוא היה אומר שגרמניה היא עמלק, שכתוב 'אשר קרך בדרך' וגרמניה מקררת את כל היהודים. 'אזירה של הארץ היא - מטמא' היא אומר, 'וכל אימת שאני בא לשאוף אויר צח בגרמניה,¹⁴ קשה עלי לחדש שם חידושי תורה'.¹⁵

דברי הרב פנחס כהן לרב אברהם מרדכי אלטר האדמו"ר מגור

הרב אברהם מרדכי אלטר (1866-1948), האדמו"ר מגור, היה ממנהיגי של אגודת ישראל בפולין לפני מלחמת העולם השנייה. במסגרת זו היה בקשר עם מנהיגי היהדות החרדית שבגרמניה. כעשרים שנה לפני השואה נפגש הרב א"מ אלטר עם הרב פנחס כהן, ממנהיגי היהדות החרדית בגרמניה. במהלך הפגישה, כך מסופר:

...הסתגר הרב כהן עם רבינו זצ"ל, אחרי שהביע את רצונו למסור לו עניין כמוס, שאינו יכול לגלות לאף אחד זולתו. 'קבלה בידי' פתח הרב כהן ואמר 'שהגרמנים הם מזרע עמלק, אלו העמלקים האמיתיים, ואין בעולם שונאי ישראל גדולים יותר מהם'.¹⁶

12 זוננפלד ש"ז, **האיש על החומה**, ב, ירושלים תשל"ג, עמ' 108-109 הערה 15; גרליץ מ"מ, **מרא דארעא דישראל**, א, ירושלים תשכ"ט, עמ' ר; וראה גם שוורץ י', **ימי הפורים**, ירושלים חש"ד, עמ' 102-103.

13 הרב ברומברג א"י, **מנדולי החסידות**, ה, ירושלים תשי"ג, עמ' קיח.

14 כמו רבנים ואדמו"רים רבים נוהג היה האדמו"ר מסוכטשוב לנפוש במעיינות המרפא שבקרלסברד. ברומברג, שם.

16 סגל א"מ, **ראש גולת אריאל**, ב, ירושלים תשנ"ה, עמ' שג. על פי זיכרונות הר"מ לוין. מעניין להביא את הפסקה הבאה בספר זה: 'והיה בדברים האלה אשר יצאו מפיו, רב ידוע בגרמניה, משום חדוש

יש לשוב ולהדגיש שמסורות אלה לא פורסמו אלא כעבור שנים רבות. בעיקר בולטים הדברים בשיחתם של הכהן ושל האדמו"ר מגור שהתנהלה בארבע עיניים, ושאת תוכנה גילה האדמו"ר מגור רק לאחר שגרמניה כבשה את פולין ב-1939. הדברים מעוררים תהיה לגבי מידת דיוקם ואמינותם.

התייחסויות בסמוך לשואה

בעולם הספרות היו שהשוו את גרמניה לעמלק עוד לפני השואה. ולטר הזנקלוור¹⁷ (Walter Hasenclever), משורר ומחזאי יהודי גרמני, כתב את המחזה 'קונפליקט באשור' קומדיה בשלוש מערכות. מחזה זה עוסק במשבר ובתקומה של היהודים תחת שלטון אחשוורוש-הינדנבורג ויועצו המן-היטלר. במחזה זה, כמו במגילת אסתר, ברנע האחרון נושע העם היהודי.¹⁸ מן העניין לציין שהזנקלוור מצא את מותו במחנה הריכוז לה מיל בדרום צרפת ב-1940. שימוש דומה נעשה בסלונקי בשנת 1933 שם התפרסם **להבידיה די אדולפי היטלר**.

בפאריז בשנת 1933 התפרסמה חוברת תחת הכותרת 'זכור את אשר עשה לך עמלק'. החוברת נדפסה בעילום שם, תחת כינוי ספרותי E. Varlin. והיא מכילה קריקטורות המזהירות את העולם בכלל ואת היהודים בפרט מפני הצפוי מהשלטון הנאצי. ראיית הנולד של הקריקטוריסט יוצאת מגדר הרגיל, וכוללת אף את ראיית סופה של גרמניה הנאצית. באחת הקריקטורות נראים ראשי הנאצים כשהם יושבים מבוהלים על ספסל נאשמים.¹⁹ כך גם במחזה משנת 1934 מכונה היטלר 'המן המודרני שלנו'.²⁰ בראש השנה תרצ"ד (1933) לאחר הגעת הידיעות הראשונות על שלטונו של היטלר,²¹ דרש הרב אברהם יצחק הכהן קוק (1865-1935) בחוברת רבי יהודה החסיד. בדבריו התייחס הראי"ה קוק לשלושה אופנים שבהם מתקרבת הגאולה תוך שהוא משווה אותם לשלושה סוגים של שופרות. השופר השלישי הוא זה שבו 'באים אויבי ישראל ותוקעים באזנינו לגאולה, ומכריחים אותנו לשמוע קול שופרי'.²² בהמשך דבריו מזכיר הראי"ה קוק שמות קונקרטיים: 'שופר של חיה טמאה נהפך לשופרו של משיח. עמלק,

רב רבותא. רבים מן היהודים אשר זכרו היטב מן העבר הלא רחוק, כיצד התנהגו כלפיהם אנשי האכזריים של הצר הרוסי, אשר יסרו אותם בשוטים ובעקרבים, הביטו עכשיו על גרמניה 'הנאורה' כעל מלכות חסד. רק כשהגרמנים הסתערו פעם נוספת לכבוש את פולין, בשלהי שנת תרצ"ט, כשהר"פ כהן כבר עלה והשתקע בירושלים, גילה רבינו זצ"ל לבני-ביתו את הדברים שסח לו 'הרב מאנסבאך' לפני כחצי יובל שנים".

17 אודותיו ראה פינטוס ק', 'הזנקלוור ולטר' בתוך: ליבוביץ' י' (עורך ראשי), **אנציקלופדיה עברית**, 13, ירושלים תשכ"א, עמ' 983.

18 אודות מחזה זה ראה פינברג ע', 'המן האנגי ושפמו של היטלר', **מאזנים** נז 8, עמ' 80-81.

19 החוברת לא הייתה לנגד עיניו. כל הפרטים אודותיה לקוחים מתוך: המרכז לזידיאיקה ירושלים, קטלוג 51, ירושלים תש"ס, פריט 306.

20 ראה: S.M. Mr. Haman Objects, New York 1934, p. 20.

21 תיאור הרקע לדרשה והצורה שבה נאמרה נמסר על ידי ר' אליעזר אלינר, ראה הרב מ"צ נריה, **מועדי הראי"ה**, בני ברק תשנ"א, עמ' 102-עא.

22 הרב קוק א", **מאמרי הראי"ה**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 269.

פיטלורה, היטלר וכו' מעוררים לגאולה.²³ כשנתיים לאחר מכן, בתאריך 8.10.35 כתב ההיסטוריון והפובליציסט שמעון דובנוב (1860-1941) לידידו הוגה הדעות והסופר שמעון רבידוביץ (1896-1957):

ברור לי שאם תתמיד ממשלת הזדון בגרמניה יבוא 'גירוש אשכנז' גמור ורק מיעוט מתנונה [צ"ל מתנוון מ"מ] יישאר בארץ, אבל קשה להאמין שמשטר כזה יאריך ימים בשעה שכל העולם מתקומם כנגדו אם לא בפועל אלא בכוח. מלחמה לנו בעמלק!²⁴

בתחילת חודש מארס 1939 פרסם ר' משה אפרים מושקוביץ, מפעילי אגודת ישראל ורב בסוקוליקי וביאבוז'נה שבגליציה,²⁵ מאמר תחת הכותרת 'זכור' ובו הוא מדבר על האנטישמיות ששמה בתורה, לפי תפיסתו, 'עמלק'. במאמרו הוא טוען "כשהתורה אומרת 'עמלק' אין כוונתה לשמו של אותו שונא ישראל ההיסטורי שהתנפל אז על ישראל". טיעון זה פוטר אותו מהזדקקות למציאת שושלת המקשרת בין עמלק העם הקדום לבין גרמניה הנאצית שאליה הוא מתייחס, שכן לא הגנאלוגיה היא הקובעת אלא האידיאולוגיה. ומבחינה אידיאולוגית השקפתה של גרמניה הנאצית היא השקפה עמלקית.²⁶

התייחסויות תוך כדי תקופת השואה

הרב צבי דוד גלזר פרסם בירושלים בשנת ת"ש (1940) חוברת קטנה הנקראת 'מבשר טוב'. המניע לכתיבתה היו אירועי התקופה והשפעתם על עולמם הרוחני של שלומי אמוני ישראל.

עכשיו בזמן שאנו רואים כמה מצירים לישראל בצרות ובייסורים קשים ומאבדים הספרים ושורפים בתי כנסיות ובתי מדרשים וספרי תורות, והורגים לישראל במיתות משונות... ועל ידי זה נתחלל שם שמים רחמנא ליצלן אצל ישראל בין באנשים בינוניים מכל שכן אצל אנשים הפחותים, הביאני הדבר לחזק ידים רפות ולאמץ רגלים כושלות!²⁷

23 שם יש להדגיש שאין מדובר פה בזיהוי גרמניה כעמלק אלא בראייתה כחלק מרצף אחד עם עמלק. על ראייתה של השואה כחלק ממהלך גאולי במשנת הרב קוק ראה הרב בוק א', **מדבר בצדקה**, אילת חש"ד; הרב אבינר ש"ח, **משבר יך ונליך עלי עברו**, ירושלים תש"ס, עמ' 220-237. הדברים מתייחסים בעיקר לבנו של הראי"ה קוק הרב צבי יהודה הכהן קוק.

24 ראבידוביץ' ש' (עורך), **ספר שמעון דובנוב**, לונדון - ירושלים תשי"ד, עמ' 447.

25 אודותיו ראה וונדר מ', **אנציקלופדיה לחכמי גליציה**, ג, ירושלים תשמ"ו, עמ' 774-775. בהקשר שבו אנו דנים מן הראוי לציין שנרצח על ידי הנאצים בתש"ב.

26 ר' משה אפרים מושקוביץ, 'זכור', **דעם יודישע טאנבלאט**, 3 מארס 1939. קטעים ממאמר זה מובאים אצל פייקאז' מ', **חסידות פולין בין שתי המלחמות ובגזרות ת"ש-תש"ה**, ירושלים תש"ן, עמ' 326-327.

27 הרב גלזר צ"ד, **מבשר טוב**, ירושלים ת"ש, עמ' 2.

החוברת כוללת התייחסות לחבלי משיח, לעקבתא דמשיחא ולקץ הגאולה. היא מבוססת על מקורות החל מהתורה וכלה במאמרי צדיקים שונים. בשעה שביקש הרב גלזר לעמוד על צרות הדור השווה את גלות גרמניה עם גלויות אחרות ובתוך דבריו כתב:

נראה שהנאצים הם מזרע עמלק... וכמו כן הנאצים רצו למחות שם ישראל, וכמו שהקב"ה איבד את המן וזרעו תיכף על ידי מרדכי הצדיק, אנו נקווה שיימחה שם גרמניה מהעולם או על ידי צדיקי הדור שבדורנו או על ידי משיח צדקנו שיבוא במהרה בימינו.²⁸

הרב יעקב פרידמן, האדמו"ר מהוסיאטין, דרש בשבת זכור תש"א בעניין עמלק. הוא הדגיש שאין המדובר בעם ספציפי באומרו:

...והנה כח הרע בא לידי גילוי בכל דור ודור ברשעי ארץ והם בחינת עמלק (העומדים עלינו לכלותנו ח"ו). כל אומה שיתגלה בה הרע ביותר, גם שנאתה לישראל גדולה ביותר,²⁹ באשר ישראל נושא דגל מלכות שמים... גרמניה היא עמלק בדורנו, וזכירת רשעה ורדפה את ישראל נכלל במצות זכור את אשר עשה לך עמלק.

בשעה שנאמרו הדברים הייתה השואה בעיצומה, ועל כן לצד ההתעסקות בחובת הזכירה היה הכרח להתייחס למחיית עמלק. לא רק מתוך דיון סביב קיום המצווה אלא מתוך שאיפה להפסיק את השמדתם של ישראל. ייתכן שבשל כך המשיך האדמו"ר מהוסיאטין ואמר:

אכן מצות 'זכור' יש בכוחנו, אבל איך נקיים מצוות 'מחה תמחה', וראיתי בפסיקתא (פרשת זכור) אמרו ישראל לפני הקב"ה: 'רבון העולמים! אתה אומר לנו הוּוּ זוכרים למחות את זכר עמלק - בשר ודם אנו ואתה חי וקיים לעולמי עולמים, זכור אתה ומחה'. אמר להם הקב"ה: 'בני אין לכם אלא להיות קוראים פרשת עמלק, ומעלה אני עליכם כאילו אתם מוחים שמו מן העולם'. כלומר, אתם תקראו ותקיימו בזה 'תמחה', ואנכי 'מחה אמחה' (סוף בשלח). בפועל, אנחנו הנה את שלנו עשינו וקראנו את הפרשה, ועתה צריך להתפלל שהשי"ת יעשה את שלו וימחה את זכר עמלק במהרה - 'והיתה לדי' המלוכה והיה ד' למלך על כל הארץ'.³⁰

²⁸ שם, עמ' 16.

²⁹ דברים דומים מיוחסים גם לרב משה סולוביצ'יק (ראה הרב סולוביצ'יק י"ד, **איש האמונה** עמ' 102). דברים אלה קשורים קשר הדוק לשאלה כיצד נתפס עמלק. לוביץ הצביע על כך שקיימות מספר התייחסויות לשאלה זו. בהלכה רואים את עמלק במובן המצומצם. בעוד בהקשרים אחרים קיימות הרחבות שונות (לוביץ ר', 'מחיית עמלק - פרשנות חינוך ומוסר', **שמעתין**, 130-129, עמ' 148-134).

³⁰ הרב פרידמן י', **אהלי יעקב**, ישראל תשכ"ז? (כך במקור), עמ' קפא. מעניין לציון שעם כניעתה של גרמניה לכוחות הברית עסק האדמו"ר מהוסיאטין במשמעות הרוחנית של האירוע. גם שם הוא פותח את דבריו תוך הגדרת גרמניה כעמלק - 'בשבוע זה נחל הצורך (עמלק של דורנו) המפלה השלימה' - בדבריו מתייחס האדמו"ר בעיקר למשמעות של אובדן הרשעים (שם, עמ' שיא).

הרב יששכר טייכטל (הונגריה 1895-1945) בספרו 'אם הבנים שמחה' שנכתב בזמן השואה (1943) ובעקבותיה, מסתכל אף הוא על עמלק בתוך ההקשר האקטואלי וכותב:

ודע עוד אחי מה שכתוב בתורה 'זכור את אשר עשה לך עמלק' ונראה לפרש לפי עניינו ולפי גלותינו הקשה שאירעה בימינו...³¹

התייחסויות לאחר תקופת השואה

כצפוי רוב ההשוואות בין גרמניה ובין עמלק נעשו לאחר תקופת השואה. חלקן נעשו באופן כללי ללא התייחסות לאירוע קונקרטי כלשהו, אחרות נעשו בהקשר מסוים. השוואות אלה מצויות החל מהתקופה הסמוכה לשואה ועד ימינו אנו.

התייחסויות כלליות על חובת זכירת השואה

חלק גדול מההתייחסויות משתמשות ב'השוואה' ככלי להבעת חשיבות זכירת מאורעות השואה.³² הצורה שבה הדבר נעשה משתנה ממקרה אחד למשנהו. אחד המקרים המעניינים הוא השימוש שנעשה במוטיב של עמלק בבית הכנסת שבזלצבורג אוסטריה. בבית כנסת זה, שהוקם מחדש בשנת 1947, מצוי ציור קיר ובו מצויה ההשוואה הנידונה. נחמיה אלוני, שביקר בבית הכנסת, תיאר במילים הבאות:

בית הכנסת, שנבנה בשנת 1947, נהרס בליל הבדולה, ומגרשו שימש מגרש לאוטומובילים לנאצים. האמריקאים הרסוהו עד היסוד. המגרש הוחזר ובית-הכנסת נבנה מכספי ישראל מתרומות ונדבות. הפרוכת ניתנה על ידי השלטונות. בקיר המזרח ארבע תמונות ואחת מתארת את מחנה הריכוז והכתובת בה: 'זכור את אשר עשה לך עמלק' ובגרמנית: 'זכור את מחנות ק.צ. (קונצנטרציון לאנערן)'. בסך הכל, כיום נמצאים באוסטריה שני בתי-כנסת - האחד בווינה ברחוב זייטשטוטי וזה הנמצא בזלצבורג.³³

הרב שלום משה הלוי אונגאר³⁴ כתב במכתב הסכמה לספר נצח קדושים:

ומצוה גדולה שלא נשכח מה שעשו לנו אויבינו, אם התוה"ק [=התורה הקדושה] מצוה אותנו 'זכור את אשר עשה לך עמלק - לא תשכח', והוא רק על מה שרצה

³¹ הרב טייכטל י', **אם הבנים שמחה**, ירושלים תשמ"ג, עמ' ריג.
³² בהקשר מעט שונה מופיעה ההשוואה בין גרמניה ועמלק במסגרת ההאשמות שהטיח הציבור החרדי בהנהגה הציונית בזמן השואה. בהקשר זה נכתבו מספר מאמרים תחת הכותרת 'שותפיו של עמלק', ובעצם הכוונה היא 'שותפיה של גרמניה הנאצית'. על נושא זה ראה פורת ד', 'שותפיו של עמלק' האשמות החרדים (האולטרה-אורטודוקסיה האנטי-ציונית) בארץ בשנות ה-80 כלפי הציונות בתקופת השואה", **הציונות**, יט, עמ' 295-324.
³³ אלוני נ', **כתב יד של משה רבינו**, יט, ירושלים 1992, עמ' 71.
³⁴ אודותיו ראה סלומון י', 'שיבת ניטרא ושושלת אונגר', **עולם החסידות**, 103, עמ' 16-22.

גם בקינות שונות שנכתבו לזכר השואה, נמצאת ההשוואה לעמלק. הרב אלחנן הילפרין, בשעה שבתא לתאר בקינתו את האומה הגרמנית כתב 'נצר זדון מזרע עמלק'.⁴⁰ אחרים עשו שימוש בהשוואה בשעה שהתייחסו לחובת זכירת השואה. הרב שמואל הלוי וואזנר כתב: 'השמר לך פן תשכח מעשי עמלק';⁴¹ הרב מנחם חכם כתב 'מעשי עמלק דזמננו';⁴² והרבנים נהר כתבו: "לא תשכח" כי דברי ימיך בך בוערים הם".⁴³ בדברים המובאים לעיל לא נמצא כל ניסיון להבהיר מהו הדמיון המהותי הקיים בין גרמניה ועמלק. בדבריו של הרב יוסף דב סולוביצ'יק קיים הסבר מהותי:

ברור שעמלק [=צ"ל עמלק] מסמל יותר מסתם שבת בדוו, יותר מציבור אנשים מסוים, מדינה או לאום. הוא מסמל כל אדם שאחזו טירוף, אשר השליך מעליו את צלם הא-להים והחליפו בזה של השטן. כל אומה המצהירה שמדיניותה היא להשמיד את העם היהודי היא עמלק, כי היא חרטה על דגלה סיסמה של שנאה ליהדות "לכו ונכחידם מגוי, ולא יזכר שם ישראל עוד" (תהלים פנ ה). זו מלכות רשעה עקשנית, שבה אנו מצויים להלחם ואשר לה נשבע הקב"ה בכבודו ובעצמו איבה נצחית... בדורנו אנו הרי אין ספק שהיטלר וסטלין היו התגלמות נאמנה של עמלק⁴⁴

המעבר בהתייחסות לעמלק מעם במובן הגאולוגי לאידיאה (השמדת העם היהודי) מאפשר להחיל את המושג 'עמלק' על עמים שונים, בהתאם להשקפת עולמם בתקופה מסוימת ולבטל התייחסות זו בתקופה אחרת.

ב. התבטאויות שעלו בהקשרים ספציפיים

הדברים המובאים לעיל כוללים התייחסויות כלליות בלבד. בשל כך אין הם גוררים השלכות מעשיות. לעומת זאת במספר מקרים עלו הדברים בהקשר ספציפי, שגרר דיון הלכתי מעבר לשימוש הרטורי.

פרשת השילומים

אחת הפרשות המסעירות בתולדות המדינה היא פרשת קבלת השילומים מגרמניה שעמדה על הפרק בראשית שנות החמישים. במהלך תקופה זו נעשה שימוש נרחב בעמלק.⁴⁵ גם בעיתונות נעשה שימוש כזה. אנשי תנועת חרות כתבו בכותרת הראשית של עיתונם 'חרות' בט' בטבת תשי"ב (7 בינואר 1952) 'זכור את אשר עשה לך עמלק'.⁴⁶

- 40 הרב אלחנן היילפרין 'חיות אש', בתוך: מי מאיר, זכור הנאקות ורעש הצעקות - קינות לתשעה באב לזכר השואה, ירושלים תשס"ג, עמ' כג (להלן: מאיר).
- 41 הרב שמואל הלוי וואזנר 'אש תוקד בקרבי' (ראה מאיר, עמ' כז).
- 42 הרב מנחם חכם 'מעיינו דמעו נשפכו כמים' (ראה מאיר, עמ' לה).
- 43 הרב אנדרה ורישארד נהר 'קינה על השואה' (ראה מאיר, עמ' נג).
- 44 הרב א' בית דין.
- 45 תום שגב כתב: "כולם התבססו על התנ"ך: 'זכור את אשר עשה לך עמלק' מול 'הרצחת וגם ירשת'." שגב ת', המילון השביעי, ירושלים תשנ"א, עמ' 189.
- 46 חרות, ט' טבת תשי"ב 7/1/1953, עמ' 1.

לעשות, כי למעשה כתיב 'ויחלוש יהושע את עמלק' ולא עלה בידו להרוג רק כל הנחשלים וכו', כמה צריכים אנו לזכור מה שעשו לנו הרשעים הארורים ימ"ש וזכרם בדורינו, שהרגו ושרפו ועינו במיתות משונות ואכזריות עשרה פעמים כיוצאי מצרים ה' יקום דמם הטהור.³⁵

דוד תמר כתב בכותרת של אחד ממאמריו 'זכור את עמלק הגרמני'.³⁶ המאמר אינו כולל שום התייחסות לעמלק, ואפילו המשפט המופיע בכותרת כלל אינו מופיע בגוף המאמר. אין ספק שבמקרה זה, כמו גם במקרים רבים אחרים, השימוש הוא רטורי בלבד ואין הוא מכיל דבר לבד מציון חובת הזכירה.³⁷ הרב צבי יהודה הכהן קוק בשיחתו לפרשת בשלח תשכ"ז אמר:

פה ההתנגשות היא מצד אחר לגמרי - ההתנגדות היא מהותית, מציאותית, קיומית, עמלק הפוכים מאיתנו בעצם מהותם, כמו שאמר אותו רשע יח שמו 'אינני יכול להיות יחד עם ישראל בעולם אחד'. ומכאן 'מחה אמחה', 'תמחה'³⁸

ההקשר של דברי הרב צבי יהודה עסק ב'עמלק', ואותו רשע המוזכר בדבריו הוא היטלר.

אליקים רובינשטיין, לשעבר היועץ המשפטי לממשלה, בדברים שפרסם לקראת שבת זכור תשס"א ניסח את הדמיון שבין תקופת השואה לעמלק בצורה הבאה:

השואה והנאצים כעמלק של דורנו... אפשר לראות - במובן מושאל - את הנאצים כאותו עמלק, אף אם אין מדובר בהשתלשלות גינאולוגית.³⁹

35 שטיינבערגער א', נצח קדושים, ניו יורק תשמ"ח, עמ' 11 (לא ממוספר). גם בהסכמה של הרב שלום שניטצלער לספר זה עשה שימוש בעמלק כאשר כתב: 'כדי שלא לשכוח מעשה עמלק שעשו בזמן השואה' שם עמ' 13 (לא ממוספר). גם מחבר הספר עושה שימוש בעמלק וכותב: 'המן הרשע מזרע עמלק חשב על היהודים לאבדם ונעשה להם נס גדול אשר נהפך להם אבל ליום טוב, אעפ"כ עשו זכר לגלות. אנו בעו"ה [בעוונותינו הרבים] אשר העמלקים דזמננו השמידו שליש האומה הישראלית עאכ"כ שאנו צריכים להזכיר הגלות לנצח'. שם, התנצלות המחבר עמ' טו.

36 הצופה, י באדר א' תשנ"ב, עמ' 9.

37 כך לדוגמה במאמרו של הרב שרר מ' הקערה הריקה של יהדות השואה, שנכתב בהקשר למשפט דמיאניוק, מתחת לכותרת הביא המחבר את דברי מדרש תנחומא: "זכור את אשר עשה לך עמלק. כאן כתיב זכור ובשבת כתיב זכור (זכור את יום השבת לקדשו)... אע"פ שכתוב בשבת זכור ובעמלק זכור אינו שוין... לזה הזכרתי על קערה מלא כל טוב ולזה הזכרתי על קערה ריקה". ובהמשך: "התעוררות זכר החורבן מכל מקום שלא תבוא היא בודאי תופעה חיובית. החובה של 'זכור את אשר עשה לך עמלק' - בעמלקים של כל הדורות - חרותה עמוק במסורה היהודית והיא חלק בלתי נפרד ממנה..." (הרב שרר מ', בשתי עיניים, ניו יורק תשמ"ח, עמ' 290).

38 הרב אבינר ש"ח, שיחות הרב צבי יהודה, ב, ירושלים תשנ"ח, עמ' 152-153.

39 רובינשטיין א', 'זכור את אשר עשה לך עמלק', פרשת שבוע, ישראל משרד המשפטים המחלקה למשפט עברי תשס"א 16, עמ' 3.

העלאת פרשת עמלק שוב ושוב גרמה לראש המחשלה דאז, דוד בן גוריון, להשיב על כך בלשון בוטה מאוד:

זה פסוק בטלני, 'מחה תמחה זכר עמלק'. אילו העם העמלקי היה חי והיו לו אוניברסיטאות היו יהודים לומדים באוניברסיטאות שלו. אני לא אריב עם שמואל הנביא, אם צדק בעניין אנג או לא. אבל, הפסוקים האלה, דברים שאין להם שחר ואין להם זכר - זה מביאים לראיה איך צריכים להתנהג בימינו.⁴⁷

גם רבנים הביעו את דעתם בפרשה זו.⁴⁸ הרב ראובן כ"ץ, רבה הראשי של פתח תקוה, פרסם מאמר שבו טען שיש להתנגד בכל התוקף המוסרי לניהול שיחות שילומים עם אומת המרצחים.⁴⁹ שלושה נימוקים הוא מביא לכך. בראשון הוא מתייחס לעמלק וכותב:

חז"ל אמרו וכן פסק הרמב"ם בפרק א מהלכות מלכים: שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ. למנות להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק שנאמר 'מחה תמחה את זכר עמלק וגו'.

47 שגב, שם, עמ' 193.

48 ראה גם: הרב שטרן ש"ט, 'חסנו לפשעי האומה הגרמנית', **התורה והמדינה**, ט-י, עמ' צג-צח. **בהתקשרות** גיליון רצא מובא: "בשנת תשח"י פורסם ראיון עם הרבי שערך העיתונאי משה פלר (פורסם גם ב'**הרבי שלושים שנות נשיאות**' כרך א' עמ' 15). כמה שנים קודם לכן, בשנת תשי"ב, התחוללה סערה בארץ בעניין השילומים מגרמניה והיחסים עמה. הרבי נשאל אם יש איזון נקודת השקפה דתית בנידון והאם יש לגרמניה דין עמלק? 'לא' השיב הרבי, על פי הראיון: "אין היא עמלק. השאלה היא מוסרית ולא דתית. שאלת השילומים והיחסים עם גרמניה הפכה עובדה, והדבר יביא לקשירת יחסים. אם כן, מיותר להביע דעה שלא תוכל לשנות את המצב". על הרב ווכטפונגל מסופר: "עו"ד שמואל תמיר שלח (משפט קסטנר) אליו לקוח שלו, בעניין עצת קבלת פיצויים מגרמניה, ור' יצחק יעקב ראה מפניו של אותו לקוח שהוא רוצה לקחת פיצויים אלה, ומצפה ממנו שיצייד אותו בנימוקים מהתורה. ור' יצחק יעקב ראה שהלקוח הזה הינו ישראלי חופשי (חילוני), ואם כן למה לו נימוקים מהתורה. והלקוח אמר, אמנם אני ישראלי חופשי, אבל אמי ואבי ז"ל, שבינים אני זכאי לפיצויים וכו', היו חרדים, והתורה היתה נימוקם לכל דבר ועניין, ועל כן אני, כיורשם, חייב נימוקים מהתורה. ולא יכול היה ר' יצחק יעקב עוד להתאפק מעוצם הדברים, וייתן קולו בבכי על גורל היהודים כקבוץ וכפרטים (ותשובתו לאותו אדם אינה ידועה לי)". (ברוך א', 'בתום לב, היו היה רב בירושלים יצחק יעקב ויכטפונגל, **מעריב** סוף שבוע ערב פסח תשס"א, עמ' 88).

על החזון איש מסופר: "כשעלתה שאלת קבלת כספי השילומים מגרמניה, שלחו מ"ועד הישיבות" לשאול את רבינו אם נכון ש"ועד הישיבות" יטול כספי השילומים על חורבן הישיבות באירופה, כדי להחזיק ידי מוסדות התורה בא"י שמצבם היה קשה עד למאוד? והשיב: 'באמת כל מזונותיו של אדם קצובין, והמרבה לא יוסיף והממעט לא יחסיר, ומחשבה הפוכה בזה גובלת בכפירה' ח"ו, וכיון שכן, אם כאשר נבוא לעולם האמת ישאלונו מדוע לא עסקנו בהשתדלות זו, נשיב שכל ההשתדלויות עשינו, אבל השתדלות עכורה כזאת [ברוידקע השתדלות] לא הפצנו לעשות - אזי נזכה אנו בדין" (יברב צ', **מעשה איש**, בני ברק תשנ"ט, עמ' קעה).

דיון הלכתי נערך לגבי החובה לתת מעשר כספים מכספי השילומים ראה הרב וולדינגר א"י, **שו"ת ציץ אליעזר**, ו, ירושלים תשמ"ה, סימן כז. דיון נוסף נערך על ידי הרב וייס שבו הוא דן האם לכספים אלו יש גדר של כספי ירשה ראה הרב וייס י"י, **שו"ת מנחת יצחק**, ד, ירושלים תשל"ט, סימן עו.

49 הרב כ"ץ ר', **שער ראובן**, ירושלים תשי"ב, עמ' שא.

אלמלי בא היום מלך המשיח כי אז הייתה ניצבת במלוא העוצמה מצות היסוד של מחיית זכר עמלק. שכן יהדות ועמלקות הם שני יסודות מנוגדים שאינם רשאים ואינם יכולים לדור בכפיפה אחת בעולם הצדק של הקדוש ברוך הוא. **אין כל ספק בדבר שהעם הגרמני היה הווה ויהיה התגלמות בדמות עמלק בין עמי העולם**. הגענו לכינון ותקומת המדינה... ואין אנו רשאים ואין אנו יכולים למכור את כבוד העם, שהושג בזכות הקדושים, לאותם העמלקים שזממו להשמיד את ישראל ולעקור אותו מתחת שמי ה'...

עמלק הדור הזה, עם המרצחים אשר יסוד משטרו היה מכוון לעקור את שם ועם ישראל; עם העמלקים שרצחו והשמידו ששה מיליונים אחים ואחיות, צדיקים וקדושים; עם שטנים זה שהרג תוך אכזריות מתוכננת למעלה ממיליון ילדים ותינוקות שלא טעמו טעם חטא; אין ספק כי עם אומה זו אסור לנו להגעיל את ידיו ולהושיט להם יד שתיייע להחזיר להם את שלומם על כנו. **נגד עם מרצחים זה אנו מצויים ועומדים. בכל חומרת הדין ותוקף המוסר והמצפון, לקיים את הנקמה בעמלק והמחיה בו**. אסור ליהודים לקבל ולקחת סחורות תוצרתו כדי להפיצם בעולם ועל ידי כך להאדיר את קרן הרשעים ולהשאר להם גר וזכרון.⁵⁰

יש לתת את הדעת על כך שהרב כ"ץ בתחילת דבריו מדגיש שהציווי על מחיית עמלק אינו נוהג בימינו, וכל ההתנגדות היא מוסרית, אך במהלך הדברים הוא מדבר על החובה המוטלת בעקבות מצווה זו. ניתן לראות שלדעתו רק העדר קיומם של תנאים שונים, טכניים כביכול, הקשורים לחיוב מצוות עמלק הוא המונע את יישום המצווה ביחס לגרמניה. אך גרמניה עצמה היא בבחינת עמלק.

לעומת הרב כ"ץ טען הרב יוסף דב סולוביצ'יק שגם מבחינה הלכתית, ולא רק מוסרית, יש לאסור את קבלת השילומים וזאת על בסיס מצוות מחיית עמלק. תלמידו של הרב סולוביצ'יק, הרב צבי שכטר, מביא את הערתו ההלכתית ביחס לכספי השילומים:

זכורני היאך שדרש רבנו ברבים נגד קבלת תשלומי דמי הפיצויים מגרמניה, משני טעמים. הא', שלא יקבלו הם את ההרגשה שכאילו בזה הם מתכפרים ויוצאים ידי חובת אשמתם. והב', **דמדינא דין עמלק יש להם לגרמנים, ואסור לנו ליקח מהם שום דבר**.⁵¹

50 שם, עמ' שא-שב.

51 הרב שכטר צ', **נפש הרב**, ירושלים תשנ"ד, עמ' פז. הרב נחום אליעזר רבינוביץ, בהתייחסו לדברי הרי"ד סולוביצ'יק ולדברי אביו הר"ם סולוביצ'יק כתב: "מה שהובא בשם ר' משה סולוביצ'יק ברור שאין זה אלא דרוש... וכבר הורנו חז"ל שיש מקום לדרשן לומר דברים שאינם מדויקים על פי ההלכה... הנה מקום אתי להזכיר מה שאמר לי ידידי הרה"ג יצחק שילת שליט"א ששמע מפי הרצ"ה קוק זצ"ל, שדעתו לא הייתה נוחה ממה שכתב הגרי"ד סולוביצ'יק (שליט"א) [זצ"ל] בשם אביו ר' משה זצ"ל בעניין זה, ואמר שאינו אלא דרוש, ויש להימנע מלומר דברים כאלה" (הרב רבינוביץ נ"א, **מלומדי מלחמה**, מעלה אדומים תשנ"ג, עמ' 24). מהעובדה שהרי"ד ביקש למנוע את קבלת השילומים על בסיס דיני עמלק נראה שהוא לא תפס את דברי אביו כדברי דרוש בלבד.

הבסיס ליישום מצות מחיית עמלק נמצא בדברים שהוא מביא בשם אביו הרב משה סולוביצ'יק ביישובו קושי בדברי הרמב"ם ביחס לעמלק:

שמעתי פעם מפי אבא מרי זצ"ל, כי כל אומה המתנכלת לכלות את כנסת ישראל הופכת על פי ההלכה - עמלק.⁵²

הרב שכטר מוסיף וכותב שבמבט לאחור חזר בו הרב סולוביצ'יק:

ושמעתי שאחר הרבה הרבה שנים הביע רבנו לאחד מתלמידיו,⁵³ שאולי הוכיחה ההיסטוריה שעמדתו ודעתו בזה לא היו נכונות, שהרי לולא ריבוי הסיוע הכספי מגרמניה, לא היתה המדינה יכולה להתפתח.⁵⁴

הטלת חרם על גרמניה

מספר פעמים, ככל הנראה, עלתה שאלת הטלת חרם על גרמניה. הרב משולם ראטה כתב 'על דבר שהוצע בוועידת רבנים להכריז חרם מטעם רבני הארץ, שלפיו אסור יהיה לכל יהודי לדרוך על אדמת גרמניה'.⁵⁵ הוא ערך דיון הלכתי בעניין זה ושלל את ההצעה. בשנת תש"ל נשאל הרב בנימין יהושע זילבר לגבי החרמת סחורות גרמניות וכתב:

52 הרב סולוביצ'יק י"ד, **איש האמונה** עמ' 102 הערה 23; ה"ל, **דברי הגות והערכה**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 50 הערה 23. הרב א' ליכטנשטיין, חתנו של הרב סולוביצ'יק, ציין שהדברים אינם מצויים בכתובים אלא עברו במשפחה כמסורת בעל פה [הרב ז' קורן, 'ממלכתיות ישראלית - משמעויות הלכתיות', בתוך הרב י' שביב (עורך), **ממלכת כהנים וגוי קדוש**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 215 הערה 61]. מעניין לציין ששם מיוחסים הדברים לגר"ח מבריסק ולא לאביו של הרב יוסף דב - הרב משה. למרות עדותם של בני המשפחה יש שפקפקו בדברים ראה: **ישורון**, ח, עמ' שעח; ספקטור מ"צ, 'בעניין מצות מחיית עמלק על שאר אומות', **אור ישראל**, כז, עמ' רכט; הכהן גרעף ד"ב, 'בעניין מקור חכמות העכו"ם מישראל, החושף גם היא בריאה, גרמניה ועמלק', **אור ישראל**, כט, עמ' רלד. לעצם השאלה האם מצוות מחיית עמלק נוהגת בימינו ראה: עובדיה י', **לא תשכח**, חיפה תשנ"ה, עמ' קצ-רג; הרב ניסים י', **שו"ת יין הטוב**, ירושלים תשל"ט, עמ' רס-רע; הרב ראטה מ', **שו"ת קול מבשר** ב, ירושלים תשכ"ב סימן מב.

מעניין להשוות את הדברים לדבריו של פרופ' ישעיהו ליבוביץ' שכתב: "יש להדגיש כי במשמעותה הרחבה, היא המלחמה בעוול וברע שבועלם... ובעניין זה אין ישראל שונים מכל שאר אומות העולם וגויי הארצות. 'עמלק' אינו אך ורק כינוי של אותו אדם או עם שתקף את ישראל בצאתם ממצרים, אלא 'עמלק' שעל מחייתו מצויים ישראל, הוא סמל הרשעה והעוולה, שהן אותה 'עמלקיות' שהתורה מכנה בהקדמה לפרשת עמלק בסדרה זו [=כי תצא, מ"מ] 'כי תועבת ה' אלקיך כל עושה אלה כל עושה עול'. מכאן שאין זו רק מלחמת המצווה המוטלת על ישראל בלבד, אלא היא אפילו 'מלחמת ה' בעמלק' (ליבוביץ' י', **שבע שנים של שיחות על פרשת השבוע**, ישראל תשס"א, עמ' 877). ליבוביץ' רואה את הרוע של עמלק כבלתי תלוי בישראל, זהו רוע אוניברסאלי, בעוד הרב סולוביצ'יק מדבר על רוע המכוון דווקא כלפי ישראל.

53 בהקשר זה מן הראוי לצטט דברים שכתב לורנס קפלן בדברי ביקורת על הספר: "in relating many... of the incidents in this section, Rabbi Schachter relies upon accounts to him by others, and the reliability of these accounts is not always certain" (I, kaplan, "The Multi-Faceted Legacy of (the Rav)", Bdd, 7, p. 55).

54 הרב שכטר, **נפש הרב**, ירושלים תשנ"ד, עמ' פח.

55 הרב ראטה מ', **שו"ת קול מבשר**, א, ירושלים תשט"ו, סימן יג.

אין שום איסור וחרם לקנות תוצרת גרמני' יותר משאר גוים... וחלילה לחדש תורה חדשה שיש בזה מצות מחיית עמלק כי עד יבא שילה יהי' נעלם מאתנו מי הוא זה עמלק האמיתי, ולכן נראה שאין מקום להחמיר בזה מפני שאומרים שיש בזה ענין 'מצפוני' כיון שזה גורם להשכיח 'כי אשר שבט אפי'.⁵⁶

קבלת גרים מעמלק

שאלה שנידונה בהרחבה בפוסקים לאורך הדורות היא 'האם מקבלים גרים מעמלק'.⁵⁷ שאלה זו שבה ועלתה בהקשר לקבלת גרים מגרמניה. הרב שמואל הלוי ואזנר השיב:

ובעצם שאלתו על קבלת הגר"א דהגרמנים הם משורש עמלק, אם כי לפי מעשיהם הרעים בודאי הם קרוב להם, אבל לדון בזה"ז [=בזמן הזה] קשה... באופן שאיני רואה שום פקפוק בקבלת גרמנים לגרי צדק, אם באים באמת וצדק לחסות תחת כנפי השכינה, דיש ס"ס [=ספק ספיקא] לדינא להקל.⁵⁸

בהקשר זה מעניין לציין את המובא בשמו של הגרי"ד סולוביצ'יק:

פעם בט"ב [=בט' באב] הזכיר רבנו בתוך דרשתו את דברי הגמרא גטין (נז), שמבני בניו של המן למדו תורה בבני ברק. כלומר, שאף על פי שהמן היה רשע מובהק, מכל מקום בסופו של דבר יצא ממנו דבר טוב. ושאל אחד מן השומעים לרבנו, האם הוא יכול לשער בדמיונו שתהיה אפשרות שכזו לגבי הנאצים, שיצא מהם לבסוף איזה דבר טוב כגון זרע שיתגייר וילמדו תורה, וענה רבינו בשלילה, שלפי דעתו, הנאצים היו הכי גרועים שבועלם, ושדבר זה מן הנמנע הוא.⁵⁹

סיכום

מסורות על השוואת גרמניה לעמלק קיימות כבר במאה השמונה עשרה, כמאה חמישים שנה לפני עלייתה לשלטון של המפלגה הנאצית. מסורות אלה שעליהן אין עדויות רבות לא גררו שום השלכה מעשית, וגם אלה שידעו עליהן לא סיפרו זאת בריש גלי. לאחר עלייתו לשלטון של היטלר, השוואה זו שבה ועולה אך הפעם לא על בסיס מסורת אלא מתוך התייחסות להשקפת עולמה של גרמניה הנאצית, וזאת עוד בטרם פרצה מלחמת העולם השנייה. השימוש בהשוואה לעמלק נעשה שכיון ביותר לאחר תקופת השואה, והוא נעשה בעיקר כדי להדגיש את החובה לזכור את מוראותיה, ואת זכר הנרצחים ולא מעבר לכך. אך לצד אזכורים אלה התפתחו מספר דיונים הלכתיים הנובעים מהשוואה זו, דיונים שלא הובילו ליישום מעשי של ההשוואה בין גרמניה לעמלק.

56 הרב זילבר ב"י, **שו"ת אז נדברו**, ב, בני ברק תשל"ג, סימן עז.
57 ראה הרב מירסקי י', **הגיוני הלכה**, ירושלים תש"ן, עמ' 233-239 ובמקורות המובאים שם.
58 הרב וואזנר ש', **שו"ת שבט הלוי**, ה, בני ברק תשמ"ג, סימן קמ"ט.
59 הרב שכטר צ', **מפני הרב**, ירושלים תשס"א, עמ' קיא.